

УДК 378.14:81'25

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПОБУДОВИ МОДЕЛІ ФАХІВЦЯ У ГАЛУЗІ ПЕРЕКЛАДУ

Катерина Скиба

У статті розглянуті теоретичні засади побудови моделі фахівця у галузі перекладу. Модель фахівця – це документ, що містить перелік необхідних професійних знань, умінь і навичок (компетенцій) та особистісних якісних характеристик, якими повинен володіти фахівець, щоб займатися професійною діяльністю. Автор статті дотримується думки, що модель перекладача складається з трьох проміжних моделей: моделі, що відображає структуру сукупної перекладацької діяльності, моделі професійних характеристик та моделі розвитку.

Ключові слова: перекладач, модель фахівця у сфері перекладу, професійна діяльність, професіограма, психограма.

За умов зростання міжнародної та міжкультурної комунікації у процесі інтеграції нашої держави у європейський простір, що має безпосереднє відношення до професійної діяльності перекладача, виникає необхідність розроблення еталонної моделі фахівця у галузі перекладу з метою модернізації професійної освіти перекладачів в Україні та підготовки затребуваних фахівців.

Питання приведення змісту й методів, форм і технологій підготовки майбутніх фахівців у відповідність до сучасних суспільних і наукових вимог знаходять відображення у працях О. Глузмана, І. Зязюна, Л. Кондрашової, О. Мещанінова, Н. Ничкало та інших. У свою чергу зміст та методи професійного навчання, побудова моделі спеціаліста й основних вимог щодо нього є предметом наукової дискусії, учасниками якої є В. Бабак, О. Бабаян, В. Євтушевський, Б. Ількевич, Е. Лузік, О. Матвієнко, О. Мельничук, В. Петрук, О. Романовський, Л. Сьомушина, Н. Трофімова, В. Шадриков та інші. Проте, незважаючи на активні дослідження у галузі професійної підготовки перекладача, наразі немає єдиного підходу до побудови моделі фахівця у галузі перекладу та не визначено її компонентний склад.

Отже, мета статті полягає у дослідженні теоретичних засад побудови моделі фахівця у галузі перекладу та визначення основних її складників.

Професія перекладача – це багатогранна професія, яка потребує вільного володіння як іноземною, так і рідною мовою, широкої ерудиції та високої освіченості, гарно розвинутих комунікативних навичок міжнаціонального спілкування. Для того, щоб розробити модель фахівця у галузі перекладу, слід детально розглянути саму професійну діяльність сучасного перекладача, щоб усвідомити її складники.

Із психологічної точки зору специфіка професійної діяльності перекладача полягає, насамперед, не стільки в тих конкретних формах предметної діяльності, які він здійснює, виконуючи те чи інше завдання, а в

тому особливому, професійно стійкому складі психіки, свідомості загалом, що характеризує такого фахівця і виникає в процесі «системогенези» його професійної діяльності [1, с. 16]. Розкриття змісту та структури професійної діяльності майбутніх перекладачів повинне починатися з виявлення змісту їхньої навчальної діяльності, а закінчуватися характеристикою тих форм діяльності, з яких повинна початися професійна підготовка. На початковому етапі навчання майбутніх перекладачів у вищих навчальних закладах виникає, зазвичай, психологічна криза, яка зумовлена тим, що студент не має необхідного запасу знань, заснованого на системі професійних понять. Щоб подолати такий кризовий стан, слід займатись системною перебудовою свідомості та діяльності студентів. Для забезпечення цієї умови підготовка у вишах із самого початку повинна будуватися як професійна підготовка, фундаментом якої є базисні психологічні структури професійної діяльності, «зародки» професійної свідомості, що, збагачуючись новим змістом і власне змінюючись, створюють розвинуту професійну свідомість. У процесі професійної підготовки перекладача особливу значущість має також не стільки саме виконання навчального завдання і досягнення необхідного результату, скільки розкриття, встановлення студентом конкретного способу його вирішення. Тільки у свідомій роботі над методами формуються можливості розроблення індивідуальних способів і методів діяльності [2, с. 60].

Саме сутність професійної діяльності перекладача визначає і зміст, і форми відповідної навчальної діяльності. Дослідження професійної діяльності для цілей навчання передбачає виокремлення основних кваліфікаційних характеристик перекладача, в яких має бути сформульоване як призначення фахівця – через опис основних видів його діяльності та функціональних обов'язків – так і основні вимоги до підготовки такого фахівця. Подальшим кроком у напрямі конкретизації цих цілей є формування моделі перекладача, завдяки чому кваліфікаційні характеристики одержують своє втілення. «Модель фахівця – це не стільки відображення окремих сторін і якостей фахівця, що можуть бути встановлені емпірично, скільки той еталон фахівця, до досягнення якого необхідно прагнути в процесі практичної діяльності...» [3, с. 29].

Проблематика побудови моделі сучасного фахівця активно розробляється у фундаментальних працях Р. Бібріха, І. Васильєва, І. Володарської, А. Маркової, А. Мітіної, Н. Тализіної, Д. Толлінгерової та інших. Теоретичною основою цих моделей є психологічна теорія діяльності та метод планомірного формування розумових дій і понять. Проте у поняття «модель фахівця» різні вчені вкладають різний зміст. Більшість розробників цієї проблеми розуміють під моделлю фахівця описовий аналог, що відображає основні характеристики об'єкта, що вивчається, яким є узагальнений образ фахівця цього профілю, що не суперечить філософському визначенню моделювання [4]. Модель фахівця також визначається деякими вченими як сукупність вимог, що відображають потреби суспільства й мають бути реалізовані у процесі навчання у вишах. Інші вважають, що це є сукупність знань, умінь, якостей, якими має володіти спеціаліст вищої кваліфікації, щоб відповідати вимогам, які ставить до нього суспільство й забезпечує йому задоволення особистих потреб. Саме тому багато

науковців продовжують напрямок розроблення моделей підготовки фахівців на основі типових завдань або ключових компетенцій, відносячи їх до двох головних напрямів – професійних знань та особистісних якостей. [5] У багатьох навчальних закладах розроблення моделі фахівця йде у напрямі опису видів діяльності, функцій, які виконуються на робочих місцях, а також визначенні необхідних для цього знань, умінь і навичок [4].

Вивчаючи підходи до трактування поняття «модель фахівця», ми вважаємо справедливим, що у найзагальнішому вигляді модель фахівця можна представити як документ, що містить перелік необхідних професійних знань, умінь і навичок (компетенцій) та особистісних якісних характеристик, якими повинен володіти фахівець, щоб займатися професійною діяльністю. Модель фахівця однозначно відіграє позитивну роль у навчально-виховному процесі вишу. По-перше, модель фахівця враховує інтереси і потреби стейкхолдерів і дає змогу узгодити кінцеві цілі всіх суб'єктів освітнього процесу у вищій. По-друге, спрямованість до єдиної мети, якою є модель фахівця, робить навчально-виховний процес більш осмисленим, упорядкованим, а, отже, більш ефективним. По-третє, наявність спільної мети сприяє інтеграції зусиль суб'єктів освітнього процесу щодо її реалізації та є однією з умов, що забезпечують можливість синергетизму освітньої системи. По-четверте, усвідомлення причетності до спільної важливої справи щодо реалізації моделі фахівця сприяє активному включенню всіх суб'єктів в освітній процес і збільшує ступінь їх відповідальності за результат. І, нарешті, по-п'яте, модель фахівця, що представляє перелік професійних компетенцій, служить еталоном якості підготовки фахівця, ціннісною метою професійної освіти, що дає можливість використовувати модель в системі моніторингу якості освіти.

В основу побудови моделі перекладача можуть бути покладені принципи, розроблені М. Нечаєвим, які безпосередньо впливають із сутності діяльнісного підходу: цілісність, тобто необхідність системного відображення діяльності та сукупності її головних складників; динамічність, тобто відображення процесу формування та розвитку перекладача; послідовність підвищення рівня розвитку його професійних якостей; ієрархічність, тобто співвідпорядкованість і взаємозумовленість характеристик; амбівалентність, тобто взаємодоповнюваність і єдність протилежних якостей; можливість аналізу та виявлення характеристик за допомогою парних понять; відкритість, тобто можливість використання моделі для різних цілей і її подальшої трансформації та модернізації без істотної перебудови її структури [7, с. 224]. Модель, сформована на цих принципах, відбиває усю сукупність професійних характеристик (їхній зміст і організацію), необхідних для реалізації основних видів діяльності, виявляє і диференціює рівні професійної кваліфікації на різних стадіях розвитку перекладача. Істотними характеристиками професіоналізму перекладача з позиції діяльнісного підходу є, з одного боку, ступінь засвоєння ним методів і засобів професійної діяльності, а з іншого боку – міра їхньої мінливості. Вони відбивають усі види діяльності перекладача та можуть бути використані як підстава для побудови його моделі на всіх рівнях оволодіння діяльністю. У такій моделі професійні знання є засобом реалізації характеристик у перекладацькій діяльності.

Але при цьому слід пам'ятати, що формування моделі перекладача передбачає послідовний процес розроблення проміжних робочих моделей. Такими моделями є: модель, що відбиває структуру сукупної перекладацької діяльності, модель професійних характеристик, що розкриває структуру вихідного та високопрофесійного рівня розвитку, а також модель розвитку, яка в загальному вигляді відображає структуру професійного росту та рівня професійної кваліфікації. Таким чином, модель фахівця (різного рівня оволодіння професією) може бути побудована за допомогою сполучення цих трьох моделей в узагальнюючу модель перекладача. Відзначимо, що для розроблення такої моделі необхідне врахування істотних властивостей і особливостей його професійної діяльності, які перетворюють її на творчість, що психологічно означає свідомий перегляд можливостей, які склалися в колишньому досвіді професійних способів і прийомів і свідому побудову нових, відповідних запропонованим у кожному новому завданні обставинам.

З іншого боку, на думку А. Маркової, модель особистості фахівця повинна становити «опис сукупності його якостей, що забезпечують успішне виконання завдань, що виникають у виробничій сфері, а також самонавчання і саморозвиток працівника» [8, с. 45]. Ми підтримуємо таке бачення моделі А. Маркової, адже одна із трьох проміжних робочих моделей, запропонованих нами, – модель розвитку, яка в загальному вигляді відображає структуру професійного росту.

Вартим уваги є підхід до формування професійної сторони моделі фахівця, який передбачає наявність таких елементів: кваліфікаційні вимоги (фіксована система вимог до працівника); інтелектуальна компетентність (особливий тип організації знань, категоріальність, узагальненість, гнучкість і оперативність в аналізі ситуацій); інтелектуальна ініціатива (інтелектуальна активність – органічна єдність пізнавальних і мотиваційних устремлень, готовність вийти за межі заданого і розвинути не стимульовану ззовні інтелектуальну діяльність); самоорганізація, яка передбачає аналіз ситуації, постановку задачі, планування, прогнозування, самоконтроль, рефлексію; саморегуляція (вміння вільно керувати власною інтелектуальною діяльністю) [9, с. 25].

Щодо особистісної сторони моделі фахівця у галузі перекладу, то цілком доцільно туди віднести: розуміння сутності та соціальної значущості своєї спеціальності; наявність аксіологічних устремлень, тобто ідеалів, цінностей, пріоритетів, мотивацій тощо; знання законів міжособистісного спілкування та вміння використовувати їх на практиці; здатність приймати рішення і нести за них відповідальність; наявність чисто людських, гуманних спонукань – почуття справедливості, співчуття, готовності допомогти тощо. У цьому контексті, вагомими є результати дослідження Ж. Таланової, яка вивчає таке професійно важливе новоутворення особистості перекладача, як професійний світогляд. На думку дослідниці, професійний світогляд перекладача – це система узагальнених поглядів на світ його професії, яка динамічно розвивається, її роль і місце в соціумі, що визначають його ставлення до галузі міжкультурної, іншомовної і міжособистісної комунікації та до самого себе як суб'єкта професійної перекладацької діяльності, а також зумовлена цими поглядами

сукупність професійних переконань, ідеалів, принципів пізнання і дії, заснованих на наукових знаннях, іншомовній комунікативній, перекладацькій і професійній компетентностях, які сприяють розумінню тонкощів мистецтва перекладу, емоційній оцінці рівня перекладацької майстерності, спрямовують його професійно-особистісну позицію, зумовлюючи соціальну зрілість як кваліфікованого фахівця. Професійний світогляд перекладача – це вищий синтез професійних поглядів, емоційно-ціннісних оцінок і практичного професійного досвіду [10]. Таким чином, особистісна, психологічна сторона моделі фахівця у галузі перекладу, на нашу, думку має обов'язково передбачати наявність сформованого професійного світогляду.

Будуючи модель фахівця у галузі перекладу, найбільше труднощів виникає при розробленні проміжної моделі професійної особистості перекладача, яке зачіпає суто психологічну сторону. Розгляд людини на соціальному, психологічному та психофізіологічному рівнях має велике значення для формування такої моделі. Основним і найвагомим елементом моделі особистості фахівця є мотиваційний, який приводить у рух процеси професійного розвитку та саморозвитку фахівця. Фахівець має мати чітку мотивацію та мету – опанувати професію перекладача якнайкраще, аби стати професіоналом своєї справи. Особистісно значимою метою і дієвим мотивом навчання і самовиховання традиційно виступає ідеал, оскільки ідеали складають основу ціннісної свідомості особистості, визначають життєву стратегію людини. У професійній освіті особистісно значущою метою є професійний ідеал. Отже, розробляючи модель фахівця у галузі перекладу, не можна не звернутись до теми професійного ідеалу, на який мають рівнятись майбутні перекладачі у процесі навчання і основні характеристики якого мають бути покладені в основу моделі.

Під професійним ідеалом в широкому педагогічному сенсі слова розуміють уявлення носія ідеалу про висококваліфікованого спеціаліста, конкурентоспроможного і затребуваного на ринку праці; у вузькому педагогічному сенсі професійний ідеал – це ідеальна мета професійної освіти. Розрізняють такі підходи до розроблення моделі фахівця як образу професійного ідеалу: з позицій сутності професійного ідеалу (ціннісний підхід, який визначає ціннісне поле особистості, ядро якого становлять моральні та соціальні цінності, найбільш важливі у професійній діяльності та особистісно значущі для суб'єктів освітнього процесу); з позицій змісту професійного ідеалу (компетентнісний підхід, що дає можливість визначити професійно важливі якості особистості та професійні компетенції, необхідні для успішного здійснення професійної діяльності) [6]. До концептуальних положень, на яких ґрунтується модель фахівця як образу професійного ідеалу, слід віднести такі: індивідуально-особистісна значущість змісту моделі; динамічність змісту моделі; компактність моделі і простота її сприйняття та репродукції; доступність читання змісту моделі; мотивуюче значення моделі; вимірність складників змісту моделі. Домінуючий підхід, що визначає технологію розроблення моделі фахівця як образу професійного ідеалу, – екзистенційний підхід, тобто підхід, стимулюючий розуміння необхідності і значущості конкретної мотивуючої мети в професійному становленні фахівця, оскільки,

чим більш значуща для особистості мета, тим більш усвідомлена і ефективна діяльність, спрямована на реалізацію обраної мети, тому що той, хто навчається, не тільки чітко знає, чого і навіщо вчиться, але і бажає цього навчитися.

Розглядаючи підходи до побудови моделі фахівця не можна лишити поза увагою такі побажання до її розроблення: модель фахівця може бути різною для молодого, фахівця-початківця і досвідченого, успішного фахівця, бо мірою професіоналізації і на різних її стадіях для фахівця буде характерним різне співвідношення якостей. Одні автори вважають, що краще будувати модель діяльності й особистості вже сформованого фахівця, інші відзначають, що це є помилково, наприклад, в професіограмі завищувати вимоги і розраховувати тільки на ідеального, а не на середнього працівника; модель фахівця повинна включати компоненти, які впливають на ефективність діяльності і забезпечують контроль за нею, легко діагностуються, створюють можливість втручання та корекції; моделі фахівців, що мають одну і ту ж спеціальність, але отримали різні спеціалізації, можуть дуже відрізнятись; модель підготовки фахівця виходить з моделі фахівця і включає види навчальної та пізнавальної діяльності з оволодіння професійною діяльністю, навчальні плани і програми, виховні заходи, форми зв'язку з виробництвом, кваліфікаційні характеристики фахівців. Треба вміти побудувати модель фахівця і трансформувати її в моделі підготовки фахівця [11].

З урахуванням зазначеного вище, ми вважаємо, що модель фахівця перекладу має складатись, як ми вже вказували, з трьох проміжних моделей, а саме: моделі, що відбиває структуру сукупної перекладацької діяльності (функціональні та посадові обов'язки перекладача), моделі професійних характеристик (професійно-важливі компетентності перекладача та його особистісні характеристики як професіонала своєї справи), моделі розвитку (професійний та саморозвиток). Ми також вважаємо, що модель фахівця у галузі перекладу, як образ професійного ідеалу, все ж повинна бути простою для сприйняття та репродукції, доступною для читання змісту, має забезпечувати вимірність складових змісту моделі і бути розрахована на середньостатистичного, але перспективного в плані професійного розвитку, випускника вишу. Модель фахівця у галузі перекладу має також розробляти з урахуванням спеціалізацій. Дуже важливим аспектом моделі перекладача є те, що вона повинна враховувати потреби та інтереси стейкхолдерів. Для цього освітнім закладам слід провести анкетування, зустрічі, круглі столи серед потенційних роботодавців з метою отримання інформації про сучасні актуальні ринкові вимоги до фахівців у галузі перекладу. Побудова моделі перекладача передбачає також урахування професіограми та психограми перекладача, які дадуть необхідну інформацію для проміжних моделей. Таким чином, робота над моделлю фахівця у сфері перекладу вимагає співпраці педагогів, психологів, працюючих перекладачів та стейкхолдерів. Слід також звернути увагу на те, що модель матиме змінний характер, оскільки вона повинна відображати вимоги суспільства до перекладачів, і тому вона повинна час від часу переглядатись аби бути актуальною.

Шляхами подальшого дослідження вбачаємо детальний розгляд

складників моделі фахівця у галузі перекладу – професіограми перекладача, – як в Україні, так і закордоном, з урахуванням сучасних ринкових вимог.

Список використаних джерел:

1. Шадриков В. Д. Проблемы системогенеза профессиональной деятельности / В. Д. Шадриков. – М.: Просвещение, 1982. – С. 14-16.
2. Нечаев Н. Н. Психолого-педагогические основы формирования профессиональной деятельности / Н. Н. Нечаев. – М.: МГУ, 1988. – 165 с.
3. Психолого-педагогические основы использования ЭВМ в вузовском обучении / Под ред. Петровского А. В., Нечаева Н. Н. – М.: МГУ, 1987. – 123 с.
4. Пригодій М. А. Формування моделі фахівця - основа майбутньої професійної діяльності та ефективної підготовки до неї [Електронний ресурс] / М. А. Пригодій, П. В. Васюченко – Режим доступу до ресурсу: http://www.confcontact.com/20100916/pe_prigod.htm.
5. Зінченко В. О. Теоретичні основи побудови моделі сучасного фахівця [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.stattionline.org.ua/pedagog/104/18136-teoretichni-osnovi-pobudovi-modeli-suchasnogo-faxivcu.html>
6. Фролова С. Л. Новые подходы к разработке модели специалиста как образа профессионального идеала студентов [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/tehnologiya-razrabotki-modeli-spetsialista-kak-obraza-professionalnogo-ideal>
7. Степанов А. В. Архитектура и психология / А. В. Степанов, Г. И. Иванова, Н. Н. Нечаев. – Москва: Стройиздат, 1993. – 294 с.
8. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М.: Междунар. гуманит. фонд «Знание», 1996. – 458 с.
9. Мельничук О. Модель специалиста / О. Мельничук, А. Яковлева. // Высшее образование в России. – 2000. – № 5. – С. 1–27.
10. Таланова Ж. П. Педагогічні умови формування професійного світогляду майбутнього перекладача [Текст] : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Таланова Жанна Петрівна; Кіровоградський держ. педагогічний ун-т ім. Володимира Винниченка. – Кіровоград, 2007. – 20 с.
11. Маркова А. К. Модель специалиста. Профессиограмма. Психограмма [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ido.rudn.ru/psychology/labour_psychology/ch4_5.html